

ВПЛИВ ТИМЧАСОВОГО АВТОРИТАРИЗМУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ

У статті висвітлюються переваги та окреслюються економічні передумови впровадження тимчасового авторитаризму з метою проведення ефективних структурних реформ. Акцентується увага на успішному досвіді застосування тимчасового авторитаризму в економічних системах різних країн світу в умовах подолання наслідків соціально-економічних криз та здійснення економічних трансформацій. Пропонуються механізми впровадження соціально-економічних реформ в Україні з урахуванням виявлених переваг тимчасового авторитаризму для транзитивних економік, зокрема обґрунтовується доцільність розробку та втілення у життя відповідної стратегії державного структурного регулювання.

***Ключові слова:** тимчасовий авторитаризм, економічні реформи, ефективність реформування, антикризове регулювання, транзитивна економіка.*

Olefir V. IMPACT OF TEMPORARY AUTHORITARIANISM ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

The article highlights the advantages of and outlines economical conditions of the implementation of temporary authoritarianism for the conduction of the effective structural reforms. Attention is focused on the successful experience of the use of temporary authoritarianism in economies around the world in terms of overcoming the effects of socio-economic crisis and implementation of economic transformation. The author proposes mechanisms for the implementation of social and economic reforms in Ukraine, taking into account the identified benefits of temporary authoritarianism for transitive economies, including the expediency of the development and implementation of an appropriate strategy of structural adjustment.

***Keywords:** temporary authoritarianism, economic reforms, the effectiveness of reform, crisis management, transitional economy.*

Країни, які потонули у корупції, монополізації ринків, картельних змовах, монополізації підприємництва, олігархії, організованій злочинності, або ж стикнулися з викликами війни, як це має місце в сучасній Україні, не можуть брати за основу економічні моделі розвинутих країн, що витратили десятки років на еволюційний розвиток власного інституційно-правового середовища та корпоративної культури.

В історії розвитку кожної успішної країни можна простежити етапи антикризового управління, спрямовані на подолання наслідків соціально-економічних криз, що виникали під впливом несприятливих зовнішніх умов. Наприклад, Шарль де Голль вивів з кризи зруйновану післявоєнну економіку Франції, запровадивши перший централізований п'ятирічний план для всіх форм власності. Такі плани стали для Франції доволі успішними і супроводжувалися високим рівнем дисциплінованості господарюючих суб'єктів при їх виконанні [1].

Показовим є той факт, що в процесі впровадження реформ французька економіка поступово переходила від регуляції до лібералізації.

Успішний досвід Франції, Сінгапуру, Чилі, Гонконгу та деяких інших країн свідчить про доцільність запровадження тимчасового економічного авторитаризму, як передумови подальшої демократизації та формування ліберальної економіки [1].

Це обумовлюється специфікою транзитивних економік, яким необхідна сильна влада, спроможна

протистояти впливу монополій, картелів, лобістських груп олігархічних кланів. Особливо успішною така модель виявляється за умов наявності команди однодумців, що володіють високими моральними якостями, і були готові після проведення необхідних реформ і макроекономічної стабілізації послабити централізований вплив на економіку, а можливо і зовсім піти з політичного життя.

Звичайно, не кожен лідер психологічно готовий після проходження найбільш складних етапів економічного реформування держави полишити політику, особливо в посттоталітарних країнах. Тому застосування тимчасового авторитаризму в транзитивних економіках досягнуло успіху в доволі обмеженій кількості країн, де влада брала на себе те, що не спроможний був забезпечити ринок, а саме розробку та втілення у життя чіткої стратегії державного структурного регулювання.

При цьому слід відмітити, що недостатньо активна економічна політика держави в перехідних умовах, не лише ускладнює процес формування основ конкурентного ринкового устрою, але і загрожує демократичним цінностям і посиленням тоталітаризму в майбутньому [1].

Цій проблематиці присвячені численні публікації вітчизняних і закордонних учених, зокрема публікації праці чи не найавторитетнішого із сучасних експертів зі стратегії та тактики ненасильницьких протестів – Дж. Шарпа, присвячені стратегічному плануванню акцій ненасильницького опору та проблемам трансформації авторитарних режимів у демократичні

[7]. Не менш показовими є праці Д. Фадеева [6], В. Борщевського [2], І. Клямкіної та А. Міграняна [3],

Водночас, проблематиці тимчасового авторитаризму в умовах соціально-економічних криз, зумовлених не лише прогалинами у здійсненні економічної політики держави, але й у зв'язку з необхідністю ведення військових дій, зумовлених зовнішньою агресією, до цього часу не приділялося належної уваги.

Таким чином, метою статті є виявлення ефективності тимчасового економічного авторитаризму держави у кризових ситуаціях та розробка алгоритму його застосування в умовах паралельного реформування економіки та ведення військових дій.

Військові дії фактично не дають державі права на помилку при здійсненні соціально-економічної політики. Це актуалізує проблему пошуку таких моделей економічної поведінки, які б одночасно мінімізували ризики прийняття неправильних управлінських рішень і дозволяли долати деструктивний опір різних соціальних груп у процесі їх реалізації. Відтак, одним із найбільш прийнятних варіантів стає тимчасовий авторитаризм, орієнтований на формування основ конкурентної економіки.

Для того, щоб з'ясувати, чому одні країни, в яких розвинуті конкурентоспроможні галузі, що забезпечують їх спеціалізацією в міжнародному поділі праці, успішно розвиваються, а інші ні, професор Гарвардської школи бізнесу Майкл Портер (Micheal E. Porter) в кінці 80-х років здійснив чотирирічне дослідження десяти країн: Великобританії, Німеччини, Данії, Італії, Кореї, Швейцарії, Швеції та Японії. В основу проведеного дослідження лягло завоювання та збереження конкурентної переваги у більш ніж 100 відносно складних галузях економіки. Для дослідження були відібрані країни, які відрізняються за рівнем економічного розвитку, але успішно конкурують в окремих галузях. Було проаналізовано конкурентоспроможність за три різні роки: 1971, 1978 та 1985.

В результаті Майкл Портер розробив теорію, яка лягла в основу його праці «Конкурентна перевага країн», опублікованій у 1991р. нью-йоркським видавництвом Free Press. У цій теорії міститься відповідь на запитання: «чому в країні успішно розвиваються ті чи інші галузі?».

Майкл Портер (Micheal E. Porter) виділив чотири ключові властивості країни, що формують середовище, у якому конкурують місцеві фірми, а саме:

1. Факторні умови, необхідні для успішної конкуренції в певній галузі (кваліфікована робоча сила певного спрямування, або інфраструктура.

2. Умови попиту, тобто рівень попиту на внутрішньому ринку на продукцію чи послуги, що пропонується певною галуззю.

3. Споріднені галузі, що підтримують конкурентоспроможність на міжнародному ринку.

4. Стратегія фірми, її структура та конкуренти, характер конкуренції на внутрішньому ринку [3].

Ці властивості національної конкурентоспроможності Майкл Портер (Micheal E. Porter) назвав детермінантами.

Кожна детермінанта у цій системі впливає на всі інші.

Система детермінант, на думку М. Портера, веде до того, що конкурентоспроможні галузі не розподілені рівномірно у всій економіці, а зв'язані у так звані кластери, які складаються із галузей, пов'язаних між собою. Наприклад, в Італії близько 40% експорту припадає на кластер галузей, пов'язаних з продовольством, модою або благоустроєм житла. У Швейцарії понад 50% усього експорту становить експорт продукції кластера галузей, що переплітаються з транспортною логістикою, металургією та деревообробкою. До процесів, які суттєво впливають на підвищення конкурентоспроможності, Майкл Портер відносить: винахідництво, великі технологічні зрушення (мікроелектроніка, біотехнології), різкі зміни цін на ресурси, наприклад нафтовий шок, зміни на світових фінансових ринках, або валютних коливаннях, збільшення світового чи внутрішнього попиту, а також війни [5].

Ця теорія відображає інтегровану роль економічного середовища, політичної ситуації, культурних цінностей і роль підприємств-лідерів у розвитку окремих галузей. При цьому ключову роль у соціально-економічному розвитку країни відіграє її спеціалізація в міжнародному поділі праці.

Таким чином, в умовах кризи особливо важливого значення набуває спрямування державних ресурсів у забезпечення економічного зростання шляхом стимулювання ефективності роботи підприємств, зосереджених у пріоритетних галузях спеціалізації. Цього слід досягати насамперед через фіскальну політику, інституційні зміни, налагодження діалогу з бізнесом, реалізацію державних програм, валютно-кредитну політику.

Не менш важливою є боротьба з монополіями і картелями, яка потребує жорстких антимонопольних заходів.

Наприклад, нещодавно вся Україна спостерігала як державне підприємство «Укрнафта», власником якого є держава (лише 43% акцій належить одній із олігархічних груп) не може зібрати збори акціонерів для розподілу прибутку через існування законодавчих колізій [4]. У 2010 р., між двома турами президентських виборів, було проведено збори акціонерів, на яких було підписано акціонерну угоду між урядом ("Нафтогазом") і міноритарними акціонерами. аналізуючи цю угоду, можна зробити висновок що держакціонер не може нічого зробити без погодження з міноритарієм. Наприклад, голова правління призначається тільки з кандидатур, поданих групою "Привату". Тобто, шість членів правління обираються виключно наглядовою радою, але... з кандидатів, запропонованих головою правління, або тим же "Приватом". На перший погляд у держави більшість у наглядовій раді – шість з десяти членів. Але рішення приймаються тільки кворумом з восьми осіб, тобто знову за обов'язкової згоди міноритарія.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Для того, щоб держава могла повернути контроль над компанією, необхідно вносити зміни в статут, а для цього потрібно 75% акціонерів. Всі норми цієї угоди імплементовані в статут "Укрнафти". Разом з тим внесення змін до статуту можливе лише 75% голосів акціонерів, яких у держави при явці на збори міноритарного акціонера немає. Отже, з такими нормами держава не зможе провести жодного кадрового чи фінансового рішення в "Укрнафті" [4].

Ця інформація заповнила інформаційний простір після того, як Верховна Рада прийняла всі необхідні законодавчі акти для вирішення очевидної колізії. Весь український соціум спостерігав і роздумував над тим, хто переможе: олігархи чи влада?

Перемога влади стала одним із вирішальних моментів з погляду орієнтирів подальшого розвитку України. Адже тільки влада повинна мати монополію на застосування сили і застосовувати її з метою реалізації власної політичної волі до економічних змін у країні.

Усі підприємства, в яких держава є співвласником повинні бути під жорстким контролем влади, у тому числі усі грошові потоки, насамперед бюджетні кошти. Разом із цим, держава має проводити жорсткий адміністративний контроль щодо використання державного майна, захисту національних інтересів, дотримання податкового і фінансового законодавства, вирішення проблем екології тощо [1].

Тимчасовий авторитарний підхід дає змогу зосередити владу в одному центрі, що дає можливість ефективніше виправляти помилки, стежити за цінами, державними і приватними фінансами без відходу від ринкових реформ. Проте вимагає ухвалення численних законів, які б регулювали всі сторони соціально-економічного життя з метою реалізації ринкових змін.

Разом із цим соціально-економічні реформи, неодмінно породжують великий супротив старої системи, яка утворилася в процесі реалізації неефективного ринкового порядку. Насамперед, це стосується тіньової економіки та корупції. Тимчасовий авторитарний режим є одним із найбільш ефективних засобів боротьби із цими явищами, маючи всі можливості для їх подолання.

Провести необхідні країні реформи відносно легше ніж подолати корупцію, але перше без другого неможливе. Для досягнення поставленої мети логічно б було створити центр з протидії корупції, який жорстко відстежував би зловживання у сфері податкового законодавства, викривав схеми через які виводилися державні кошти, активно боровся із офшорами, відстежував і протидіяв хабарництву в тому числі і на місцях. Цей орган має бути наділений широкими повноваженнями, отримати незалежний статус і підпорядковуватись людині без зв'язків із бізнесом, політично невмотивованій і чітко орієнтованій на досягнення його статутних цілей.

Паралельно із всіма вище переліченими засобами тимчасовий авторитаризм покликаний забезпечити проведення судової реформи. Адже судова влада впливає на всю соціально-економічну систему.

В сучасній Україні саме на суди існує найбільше нарікань, як від вітчизняних підприємців, так і від

іноземних інвесторів. Коли якісно буде проведена судова реформа, тоді суспільство почне більше довіряти владі, а це додасть запас міцності для проведення всіх наступних структурних реформ.

Виходячи із досвіду країн які проводили успішні реформи слід відзначити Грузію. І хоча для кожної країни є свої моделі провадження структурних змін, які залежать від інституційного середовища, форми правління, позиції економічних еліт тощо, грузинський досвід може стати показовим для України.

У цій країні доволі радикально звільнили державних службовців, які виростили і паразитували в системі і для яких питання хабара стало нормою життя. Натомість в Україні є багато освічених людей, які через відсутність соціальних ліфтів не можуть добитися належних їм успіхів, у той час, як у владі існує засилля корупціонерів.

Варто було б запровадити конкурси на заміщення вакантних посад на прозорих конкурентних умовах, з максимальним нівелюванням людського фактору. На жаль, люстраційні процеси, які декларуються сьогодні в Україні, не дають належного результату.

Ще однією сферою докладання владних зусиль в умовах тимчасово тоталітаризму є розвиток малого і середнього підприємництва. Класичні рекомендації експертів, пов'язані зі зміною податкового законодавства, стабілізацією курсу національної грошової одиниці, якісною роботою всіх інституцій влади і поліпшенням інвестиційного клімату мало реальні в умовах домінування олігархічної економіки та монополізації ринків.

Натомість, в умовах військових дій, коли потрібні швидкі і результативні рішення, спрямовані на наповнення бюджету та створення умов для розвитку підприємництва лише обмежений державний авторитаризм може забезпечити їх належну реалізацію.

Якщо взяти до розгляду Україну, то знецінення гривні у три рази, призвело до зменшення реальної заробітної плати, збідніння населення, згорання діяльності підприємницьких структур і, як результат, падіння ВВП і збільшення додаткового тиску на гривню, посилення безробіття тощо. Всі ці процеси вимагають негайного втручання держави з метою здійснення макроекономічної стабілізації.

Виходячи з таких ситуативних умов логічно запропонувати відновлення діяльності вільних економічних зон, в яких інвестори могли б отримувати тимчасовий безподатковий режим, окрім сплати тих податків, що стосуються заробітних плат, а також безкоштовні земельні ділянки під конкретні інвестиційні проекти та гарантії збереження інвестицій. Це б дало колосальний поштовх для розвитку малого і середнього бізнесу, сприяло зайнятості населення, збільшило ділову активність, а Україна б отримала сучасні технології виробництва, а також макроекономічну стабілізацію та наповнення бюджету.

В цьому разі навіть військові дії не стануть на заваді поживленню інвестиційної діяльності. Адже, якщо предметно розглянути ситуацію, то слід констатувати, що бойові дії відбуваються на сході

країни, а в її західних регіонах можна, і навіть треба створювати вільні економічні зони, і боротися за кожного окремого інвестора, як вітчизняного, так і закордонного. У цьому сенсі саме тимчасовий авторитаризм держави може стати гарантією залучення інвестиційних ресурсів потужних компаній, оскільки забезпечуватиме їх від свавілля кланово-олігархічних груп і монополій.

Підсумовуючи викладене слід констатувати, що в процесі впровадження тимчасового авторитаризму влади у суспільстві може виникнути ілюзія, ніби держава відходить від здійснення соціально-економічних реформ, як наслідок в соціумі наростатиме невдоволення. Саме так було у Польщі, коли реформи проводив Лешек Бальцерович, у Грузії, коли радикальні зміни в економіці здійснював уряд Міхеїла Саакашвілі, а ще раніше у Чилі за часів Аугусто Піночета та Великобританії Маргарет Тетчер. Проте справжні лідери готові брати на себе не лише політичну та економічну відповідальність, але і нести всі ризики запропонованих суспільству реформ.

Коли держава воює за власну незалежність із потужним ворогом, який готовий за будь-яку ціну знищити саму її надію на економічний успіх, тоді корупція, клани, монополії стають її «п'ятою колоною», подолання якої вимагає рішучих дій, передусім у площині тимчасового авторитаризму. Тому саме тимчасовий авторитаризм дає всі можливості для успішного проведення економічних реформ.

Лише після проведення необхідних структурних змін і здійснення макроекономічної стабілізації країні варто переходити до більшої демократизації та формування основ ліберальної економіки. Разом з тим тимчасовий державний авторитаризм повинен діяти доти, доки соціально-економічна система не почне автономно працювати і розвиватися на конкурентних засадах.

Список використаних джерел:

1. Бочан І. О. Глобальна економіка / І.О.Бочан, І.Р. Михасюк. – К.: Знання, 2007. – 403 с.

2. Борщевський В. В. Ще раз про Піночета / В. Борщевський // "Post-Postup". – 2006. – № 5 (22-29 грудня). – С. 11.

3. Клямкіна І. Нужна «железная рука» / І. Клямкіна, А. Мигранян // Литературная газета. – 1989. – № 39.

4. Куюн С. Битви патріотів / С. Куюн // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/bitvi-patriotiv-_.html.

5. Міжнародні економічні відносини: навч. посібник / В.В. Козик, Л.А. Панкова, Н.Б. Даниленко. – 8-ме вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2011. – 469 с.

6. Фадєєв Д.А. Опыт политики переходного периода (Испания после Франко) / Д.А. Фадєєв // Политические исследования. – 1991. – № 5. – С. 121-128.

7. Шарп Дж. Від диктатури до демократії: концептуальні засади здобуття свободи / Джин Шарп. – Інститут ім. А. Ейнштейна, 1993. – 87с

References

1. Bochan I. O., Mykhasyuk. I.O. (2007) *Hlobal'na ekonomika. Znannya [in Ukrainian]*.

2. Borshchev's'kyu V. V. [2006] *Shche raz pro Pinocheta [Once again on Pinochet]. "Rost-Postup", # 5, 11. [in Ukrainian]*.

3. Klyamkina Y., Myhranyan A. (1989, 39) *Nuzhna «zheleznyaya ruka» [Need a "zheleznyaya hand"]. Lyteraturnaya hazeta. [in Ukrainian]*.

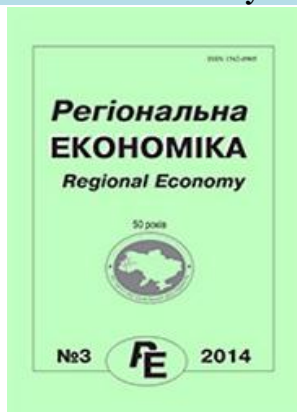
4. Kuyun S. *Bytvy patriotiv [Battle patriots]. Dzerkalo tyzhnya. Retrieved from http://gazeta.dt.ua/internal/bitvi-patriotiv-_.html.*

5. Kozyk V.V., Pankova L.A., Danylenko N.B. (2011) *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny [International Economic Relations]. (Vol. 8). Znannya [in Ukrainian]*.

6. Fadyeyev D. A. (1991) *Opyt polityky perekhodnoho peryoda (Yspanyya posle Franko) [Experience perekhodnoho policy period (Spain after Franco)]. Polytycheskye yssledovanyya, #5, 121-128. [in Ukrainian]*.

7. Sharp Dzh. (1993) *Vid dyktatury do demokratiyi: kontseptual'ni zasady zdobuttya svobody [From dictatorship to democracy: conceptual bases for freedom] Dzhyn Sharp: Instytut im. A. Eynshteyna, 87. [in Ukrainian]*.

Науково-практичний журнал «РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

Науково-практичний журнал «Регіональна економіка» – це фахове науково-практичне видання, у якому висвітлюються такі теоретичні та прикладні питання: формування і реалізація державної регіональної політики в Україні, проблеми соціально-економічного життя регіонів, їх територіального розвитку, природокористування та екологічної безпеки, соціальної політики, транскордонного співробітництва, розвитку сільських територій, інвестиційно-інноваційної політики, фінансів і банківської справи.

Журнал «Регіональна економіка» включений до Переліку наукових фахових видань України (Постанова Президії ВАК України від 16.12.2009 р. №1-05/06).

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази **Index Copernicus**, Польща – з 2012 року.

Сайт журналу: www.re.gov.ua